

ELS MOLINS DE LA CONCA INFERIOR DEL RIU RIPOLL (S. X-XVIII) (i II): MOLINS DRAPERS I PAPERERS

MIQUEL SÁNCHEZ I GONZÁLEZ

Aquest treball de recerca és la segona part d'una aproximació als molins hidràulics de la conca baixa del Ripoll i els seus darrers afluents, com el riu Sec, el riu Major¹ i el riu Tapioles, en els temps medieval i modern (segles X-XVIII). Tanmateix, per la importància dels molins paperers de Reixac i Montcada, també estudiarem els d'ambdós termes, situats molt a prop del Ripoll, però, en sentit estricte, dins del Besòs. La primera part es referia als molins fariners i continuarem ara, en aquesta segona part, encara en temps artesanals, amb els molins drapers i paperers, als quals, com a avantguarda dels futurs establiments industrials, se'ls dona més importància.

L'àmbit de la recerca comprèn els termes vallesans de Sabadell, Barberà, Ripollet, Montcada i Reixac, Cerdanyola i Sant Cugat.

¹ Ja vam dir que empràvem el nom de riu Major per referir-nos a l'actual riera de Sant Cugat perquè aquell va ser el seu únic nom al llarg dels segles X a XVIII. No fou fins a les acaballes del segle XVIII que el riu va adoptar el nom actual.

² Per a l'estudi dels molins paperers catalans són imprescindibles els treballs pioners de Francesc de BOFARULL I SANS, *Índice alfabético de los Fabricantes de Papel de Cataluña de 1700 a 1830*, Barcelona, abril de 1900; Pau VILA, «L'aspecte geogràfic de la indústria paperera a Catalunya», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. XLV i XLVI, (1935); Oriol VALLS I SUBIRÀ, *El papel y sus filigranas*

MOLINS DRAPERS I PAPERERS (SEGLES XVI-XVIII)

El paper fou produït a la Xina l'any 105 dC. Almenys aquest és l'any habitualment documentat. L'invent va prendre el nom del mot llatí *papyrus*, que designava un suport per a l'escriptura emprat pels egipcis uns 3.500 anys abans de Crist. El secret de l'elaboració del paper es va mantenir força temps limitat als xinesos, ja que no se'n produí fins el 751 dC a Samarcanda, el 754 dC a Bagdad, el 1056 a Xàtiva, el 1113 al riu Besòs, prop de Barcelona, el 1159 a la Riba, el 1193 a Santa Maria del Camí (Copons) al molí d'Albarells i el 1238 a Capellades.² Per Oriol Valls, el XIII «*es el siglo del papel*» i l'elaboració del paper fet a Catalunya és idèntica a la de Xàtiva, raó que va portar a donar-li el nom de «*papel xetavés*».³

en Catalunya, Amsterdam: The Paper Publications Society, 1970, 2 v.; i Josep M. MADURELL I MARIMON, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, Barcelona, 1972, 2 v. També Gonzalo GAYOSO CARREIRA, autor d'una *Historia del papel en España*, Lugo: Diputación Provincial de Lugo, 1994, va publicar l'article «Apuntes para la historia papelera de Barcelona y su provincia», *Investigación y técnica del papel*, Asociación de Investigación Técnica de la Industria Papelera Española (Madrid), vol. 39 (gener de 1974), p. 39-86.

³ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 113, 123-124.

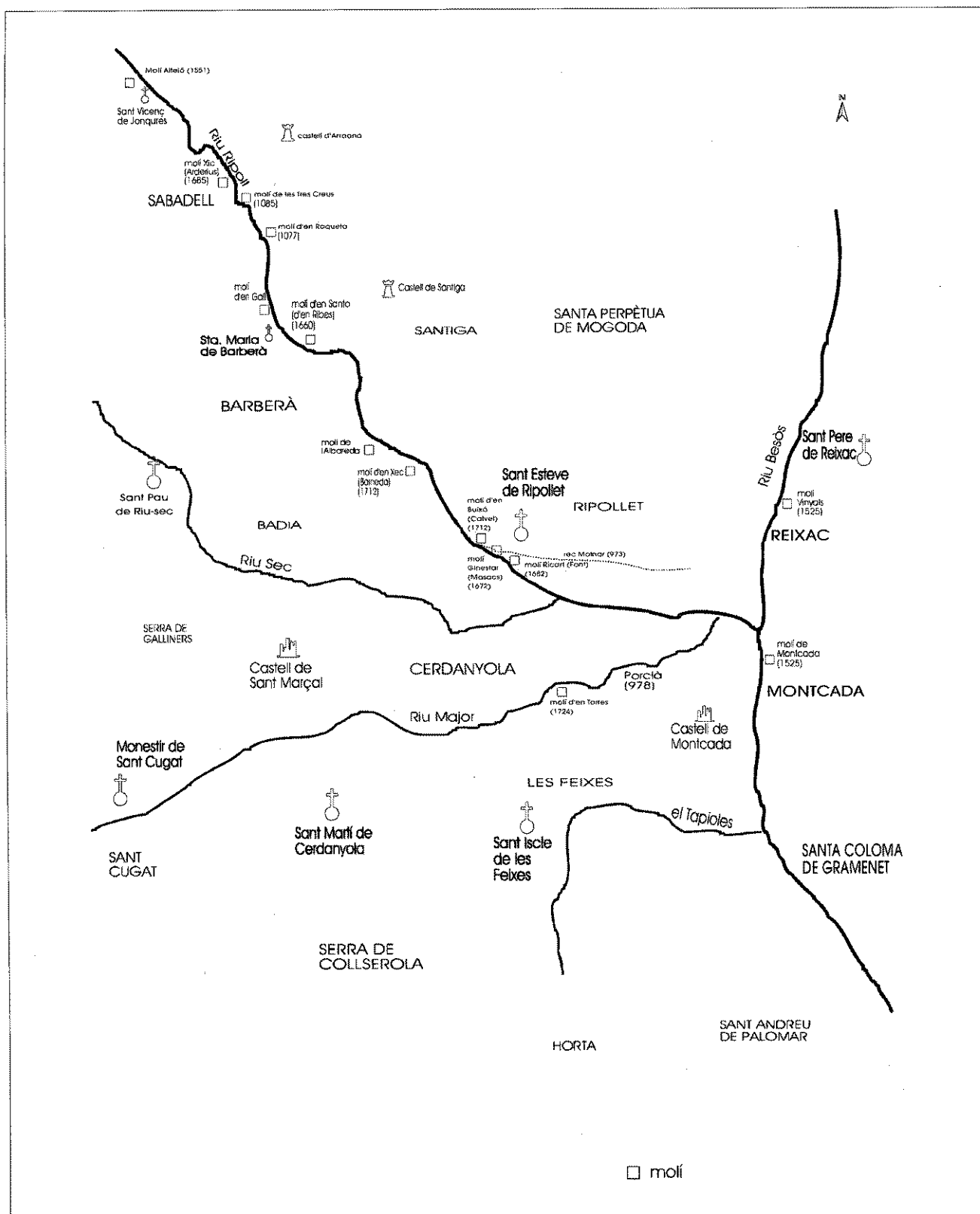

FIGURA 1. Plànol dels molins paperers de la conca inferior del Ripoll, s. XVI-XVIII. (Elaboració pròpia.)

La introducció del paper va ser lenta i difícil. A Catalunya la manufactura paperera durant els segles XVI i XVII era encara «una activitat marginal» i «les localitats papereres per excel·lència eren Montcada i Reixac i Girona». El paper va anar avançant de mica en mica i «la veritable eclosió es va donar a les dècades de 1770 i 1780». Si el 1728 hi havia constància de 35 molins paperers a Catalunya, aquest nombre havia pujat a uns dos-cents molins a finals de segle.⁴ En el cens d'aquells 35 molins, n'hi havia dos a Ripoll i un a Barberà. Es creu que la meitat d'aquells molins estaven dedicats a l'elaboració de paper blanc i l'altra meitat a la del paper d'estrassa.

Al Vallès també es va estendre aquesta manufactura, especialment al riu Ripoll, on es van bastir els primers molins paperers. Ara hem d'esmentar una confusió que sovint es presenta entre molí paperer i molí draper. Normalment, un molí draper era un molí tèxtil, és a dir, un molí de batans per a l'acabat tèxtil. Tanmateix, hi ha sectors de la recerca que consideren el molí draper «com a triturador de drap per a fer la pasta del paper».⁵ I molts molins paperers han estat abans molins drapers. I, fins i tot, algun molí fariner es va transformar en paperer. Oriol Valls i Josep M. Madurell ja van indicar les confusions que habitualment han sorgit entre molins drapers i molins paperers.⁶ Joan Alsina també ho ha assenyalat, quan diu que «l'ambigüitat molí fariner-molí draper és ben palesa des que els nocs dels molins començaren a enfortir draps».⁷ Miquel Gutiérrez, de resultes del seu estudi sobre els molins de l'Anoia, diu que sovint «el molí era resultat de la reconversió d'altres instal·lacions».⁸ Quan vaig estudiar la parròquia de Sant Iscle de les Feixes, vaig fer un breu resum sobre els molins paperers a la contrada.⁹

EL MOLÍ PAPERER COM A EDIFICI D'ELABORACIÓ DEL PAPER

Abans d'endinsar-nos en l'estudi dels molins vallesans de la conca del Ripoll, convé deturar-nos una mica en el molí paperer en si.¹⁰ Em refereixo al paper de tina, el que és elaborat full per full. Del paper continu, fabricat ja mecànicament a Anglaterra a partir del 1803 i a Espanya a partir del 1842, no ens n'ocuparem. És quan el vell molí paperer deixa de dir-se molí i canvia el nom per fàbrica de paper. El molí paperer era un edifici aïllat, bastit a la vora d'un corrent d'aigua, el qual aplegava la totalitat del procés d'elaboració —pràcticament artesanal— del paper. El molí paperer dominant a Catalunya i a bona part d'Europa era el molí hidràulic. Apareix datat, per primera vegada, a la segona meitat del segle XIII, a la població italiana de Fabriano. El molí paperer català era molt semblant a una masia: edifici aïllat i de planta rectangular, de vegades quadrada; residència, activitats agràries i d'elaboració del paper. La construcció es feia amb murs de càrrega i voltes i els embigats descansaven sobre els murs. Hi havia tres parts característiques, adaptades a les diferents funcions: el soterrani i la planta baixa, la primera planta i el mirador o pisos superiors.

Al soterrani, hi tenien lloc les operacions relacionades amb l'aigua. A la planta baixa es feia el procés complet d'elaboració del paper. La primera planta acostumava a destinar-se a residència i el mirador aplegava la tasca de l'assecatge de les fulles. El mirador ha caracteritzat el molí paperer a causa del seguici de finestres, distribuïdes regularment als quatre vents.

El molí, com si fos una masia més, aplegava dins seu galliners, corral, corts, cup, cellers i, al

⁴ Miquel GUTIÉRREZ, *Full a full. La indústria paperera de l'Anoia (1700-1998): continuïtat i modernitat*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 102.

⁵ Andreu CASTELLS I PEIG, *L'art sabadellenc*, Sabadell: Edicions Riutort, 1962, p. 320.

⁶ Oriol VALLS, *El paper...*, vol. I, p. 124; i Josep M. MADURELL, vol. I, p. 28.

⁷ Joan ALSINA I GIRALT, *Els molins del riu Ripoll*, Saba-

dell: Amics de les Arts i de les Lletres, 1988, p. 8.

⁸ Miquel GUTIÉRREZ, p. 27.

⁹ Miquel SÁNCHEZ, «Sant Iscle de les Feixes: Història d'una parròquia de muntanya (segles X-XIX)» dins *Mil·lenari de Sant Iscle i Santa Victòria de les Feixes*, Barcelona: Viena, 1996, p. 89.

¹⁰ Ho farem seguint a bastament el treball ja indicat de Miquel GUTIÉRREZ, p. 23-41.

voltant, terres de conreu, com horts, arbres fruiters, camps de cereals, vinyes i oliveres.

Al molí hidràulic l'aigua arribava pel rec i accionava les rodes, les quals, mitjançant un eix de fusta, transmetien el seu moviment a l'interior del molí. La matèria primera per fer el paper era el drap vell, generalment de lli, encara que de vegades era usat el cànem i el cotó. El drap vell s'havia de transformar en pasta i, un cop classificat i esquinçat, era sotmès a una fermentació d'uns quants dies. Tot seguit, passava a les maces trituradores, de fusta, les quals, mogudes per l'eix, trinxaven el drap fins que el reduïen a pasta, en un procés que podia anar de 24 a 48 hores. Hi havia tres grups diferents de maces: les trituradores, les afinadores i les de refí. Segons una informació de l'any 1730, «una mòlta de 24 hores produiria paper per a unes nou raimes».

A continuació, la pasta passava de les maces refinadores a la tina, un recipient de pedra o fusta, on es barrejava amb aigua, en proporcions variables, segons el tipus de paper que calia fabricar. S'introduïa la forma o alabrent (una mena de sedàs de malla metàl·lica) dins de la tina i es formava el full, de vegades amb filigrana o marca a l'aigua. Amb l'alabrent fora de la tina, el full acabat de formar es drenava i era després i dipositat contra una baieta de llana o saial.¹¹ S'anaven fent piles successives de full i saial fins a arribar a una posta, un munt de 250-260 fulls. En una jornada de treball diària, entre deu i dotze hores, es podien fabricar divuit postes, val a dir, uns 4.500 a 4.600 fulls. Cada posta era premsada, mecànicament, per ex-

traure'n tota l'aigua possible i, seguidament, se separaven full i saial, un per un.

Els fulls eren duts al mirador i es posaven a assecar als estenedors, formats per cordes de cànem. Un cop secs, els fulls de paper per a l'escriptura o la impressió eren encolats. Els productes emprats eren les carnasses, bàsicament gelatines procedents de restes animals. Un cop encolats, els fulls tornaven a ser premsats per fer uniforme l'encolat i tornaven al mirador per ser definitivament assecats.

El paper acabat s'empaquetava en raimes. Cada raima es componia de 20 mans i cada mà de 25 fulls. Els paquets que arribaven al mercat constaven de 500 fulls.

MOLINS DE SABADELL (SEGLES XVI-XVIII)

Oriol Valls és el primer que dóna compte de l'existència d'un molí de paper, l'any 1158, a Sant Vicenç de Jonqueres, segons dades de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que no han estat confirmades.¹²

Cal destacar Gabriel Alteió,¹³ de Cerdanyola, com un dels paperaires més antics d'aquest espai vallesà. Gabriel Alteió, pagès de la parròquia de Sant Martí de Cerdanyola, amb la masia situada al costat del torrent dels Gorgs, entre can Planes i can Magrans, va llogar l'any 1551 a Joan Mitamie (o Mitènia), paperer de Sant Cugat, per cinc anys un molí que tenia al riu Ripoll, terme de Sant Vicenç de Jonqueres:

«Ego Gabriel Altello, agricultor parrochie Sancti Martini de Sardanyola, per tempus quinque annorum

¹¹ Oriol VALLS I SOBIRÀ, *Vocabulari paperer*, Capellades: Museu Molí Paperer de Capellades, 1999, p. 20. Baieta i saial eren sinònims per definir un teixit de llana, de forma rectangular, sense costures, d'uns 60 x 45 cm.

¹² Oriol VALLS, «Característiques del paper de procedència o escola àrab en els documents del Real Arxiu de la Corona d'Aragó», Barcelona, 1962. El document de l'ACA, segons Oriol Valls, és el pergamí amb la referència Cancellaria, Ramon Berenguer IV, núm. 231, però aquest pergamí és de l'any 1150 i no correspon ni a Sant Vicenç de Jonqueres ni a cap molí. El molí a què es refereix l'autor ha de ser el recollit en els pergamins núm. 321 i 323 de Ramon Berenguer IV, que corresponen a l'any 1158, molí de Ramon de Torre-

della, situat efectivament a la parròquia esmentada, vora el Ripoll, però del qual enlloc no es diu que sigui un molí paperer; un document diu que és un «molí abadenç» i l'altre un molí «susgiter». Per al terme de Sabadell, cal destacar els treballs d'Andreu CASTELLS i de Joan ALSINA I GIRALT, ja esmentats; i la darrera i exhaustiva aportació de Pere VIDAL *et al.*, *Documentació dels edificis, les construccions i els elements d'interès arqueològic, arquitectònic, cultural, social, tècnic i industrial de l'àmbit del riu Ripoll a Sabadell*, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1997-1999, vol. II, capítol 2, «Els molins», feta per Mercè ARGEMÍ i Josep M. MASAGUÉ.

¹³ El cognom Alteió surt escrit com «Altelló».

qui currere in prent. in festo Sancti Joannis, mesi Juni... vendo sive arrendo vobis Joanni Mitamie, papererio in ville Sancti Cucuphatis habitatori prent. et vris. per totum dictum tempus quinque annorum totum illum molendium papirerum cum omnibus terris, honoribus et possessionibus... in parrochia Sti. Vincentii de Jonqueris, termini Tarracie, prope riam de Ripole.»

És interessant també el fet que s'assenyala al paperer que haurà de portar totes les «coses (que) serà menester per a l'ofici de moliner o paperer».¹⁴

De l'any 1552 hi ha la referència que Rafael Joan, de Barcelona, paperaire que havia estat dos anys abans treballant a Girona, «residia a Sant Julià d'Altura o Jonqueres, del territori de Sant Pere de Terrassà».¹⁵ Queda constatat que hi havia una apreciable itinerància en els mestres paperers, anant de molí en molí. Per això, no es pot aplicar el reduccionisme que cada mestre paperer tenia el seu molí, ja que a partir del XVI es detecta molta mobilitat geogràfica entre els mestres d'aquest ofici.

L'any 1625 hi ha constància escrita del primer molí paperer de Sabadell. Era el d'Onofre Moret, «molendinerio molendini papyrerii ville de Sabadell».¹⁶

Ramon Roqueta, de la parròquia de Santa Maria de Barberà, després de fabricar paper al Ripoll, en terme de Barberà, l'any 1677, com hem dit, va voler fer-ho a Sabadell el 1685, però el molí passà als Arderius, els quals no sortiran documentats fins el 1739.¹⁷ El molí d'en Roqueta, a Sabadell, es va bastir a la peça de terra que hi havia al lloc de les Tres Creus, al costat del Ripoll. El molí feia paper d'estrassa i d'estampa.

El batlle general de Catalunya va establir el 26 de març de 1685 a Ramon Roqueta la facultat

de construir un molí dins del terme de Sabadell. Les obres van ser començades per Roqueta, que no les va poder acabar i, finalment, foren enllestides per la família paperera dels Arderius. Ramon Roqueta també va gaudir del dret de prendre aigua de la sèquia Monar.¹⁸ El molí fou venut l'any 1747 per Maria Arderius, vídua de Valentí Arderius, a Antoni Casanoves, botiguer de roba de Barcelona, pel preu de quatre-centes lliures barcelonines.¹⁹

Un altre dels molins antics de Sabadell va ser el conegut per molí de les Nogueres, posteriorment molí dels Arderius i, finalment, molí Xic. Mercè Argemí recull fins a sis noms diferents per a aquest molí (molí Xic, també dit molí de les Nogueres, de na Segarra, d'en Degamet, d'en Vallcorba i Arderius). Aquest molí estava situat prop del Ripoll, al costat del camí ral de Granollers. A diferència del molí de les Tres Creus, aquest molí feia paper blanc.²⁰ El seu mestre fou el sabadellenc Josep Arderius, «papyri fabro», que també era pagès. Molí inicialment fariner, que és documentat l'any 1737 com a paperer. Les quatre primeres generacions Arderius van ser, successivament, les de Josep, el fundador, seguida del seu fill i hereu Valentí (1740), aquest del seu fill Marià (1740-55) i, finalment, aquest del seu fill Jaume que, a més, era fuster.²¹

Altres molins paperers documentats a Sabadell han estat els següents: molí d'en Torrella (1617), molí d'en Fontanet (1753), molí de les Tres Creus (1747), molí de Sant Oleguer (1789) i molí del Gall (1777).²²

Andreu Castells recull el caràcter forà de la majoria dels paperers sabadellencs del segle XVIII:²³

«Els paperaires sabadellencs, en general, no eren originaris de la nostra vila; hi venien amb la forma

¹⁴ Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (d'ara endavant AHCT). Fons Notarial. Antoni Joan Gili, *Primus Manualis auctoritate regia (1546-1551)*, f. 172 (1.05.1551); *Tertius Liber manualis auctoritate regia, 1553-1554*, f. 106v (24.08.1554).

¹⁵ Josep M. MADURELL, vol. I, p. 37.

¹⁶ Ibídem, vol. II, p. 752.

¹⁷ Andreu CASTELLS, p. 320.

¹⁸ Ibídem, p. 323.

¹⁹ Josep M. MADURELL, vol. II, p. 754.

²⁰ Ibídem, p. 753.

²¹ Andreu CASTELLS, p. 322 i 323; i Oriol VALLS, p. 177.

²² Andreu CASTELLS, p. 320-326.

²³ Ibídem, p. 315.

sota el braç i el farcell de la roba, per tal com hi havia aigua al riu Ripoll, més abundosa que ara, i alguns dels antics moliners fariners o drapers estaven parats. Procedien de les comarques essencialment papereres com de l'Anoia (Capellades), de la Garrotxa (les Planes d'Hostoles), de l'Alt Penedès (Sant Pere de Riudebitlles i Gelida), d'Osona (Roda) i del Baix Llobregat (Olesa de Montserrat), així com els nostres veïns vallesencs de Barberà i de Ripollet, també amb una bona tradició, i d'altres terres catalanes.»

MOLINS DE BARBERÀ (SEGLES XVII-XVIII)

Al poble de Barberà, Onofre Argemir tenia en funcionament l'any 1660 un molí paperer, dit Farga d'en Ribes, el qual va llogar aquell any, i per tres anys, a Andreu Sibelli, paperaire de Marsella.²⁴ El molí constava d'un rec d'aigua, una roda, cinc piles i quinze maces. El paper era blanc i d'estampa. Abans, havia estat anomenat «*molendino paperarii ante vocati Ballester postea Font nunc Argemir*». L'any 1664 el molí fou llogat per un any als francesos Josep Tixaire i Bartomeu Arnaud. Cinc anys més tard, el molí fou llogat a Salvador Juvinyà, de Sant Joan les Fonts. L'any 1677 el molí fou llogat per Maria Àngela, vídua d'Onofre Argemir, a Ramon Roqueta, paperer de Barberà. L'any 1700 Francesc Argemir, fill d'Onofre, llogava el molí a Jaume Arderius, fuster de Sabadell, segons la següent referència: «*quodam casali nunch molendino paperio antea molendino farinerio et polvorerio, sito in parrochie Beate Marie de Barbara, vulgo nominato lo molí d'en Ribes*».²⁵ Pau Vila havia assenyalat que el 1686 ja era documentada l'existència de molins paperers a Barberà.²⁶

Palau-Codonyers recull el caràcter capdavanter de Ramon Roqueta, el qual subministrava el paper a l'impressor Rafael Figueró, de Barcelona. Diu que els molins de paper de Barberà eren «el

Molí del Gall (abans d'En Torres); el d'Els Santos (abans d'En Ribes); el d'En Dou, i el Molí del Ber-mell (primerament de l'Albareda)», per concloure que en aquests molins «s'hi feia paper d'estrassa, d'estrasseta, paper d'escriure corrent, i d'estampa, i paper de barba amb filigrana i marca a l'aigua, que acreditaven el fabricant i la qualitat de l'article».²⁷

Pau Barcons tenia arrendat l'any 1766 un molí paperer a Barberà.

MOLINS DE RIPOLET (SEGLES XVI-XVIII)

El poble de Ripollet, fent honor al topònim que el cohesiona i li dóna identitat, va néixer al segle X al costat del riu Ripoll i del riu li ha vingut la força i pervivència. A la primera part d'aquest estudi, ja vam esmentar el rec Molnar i la seva importància.

Del Ripoll i el rec moliner hi ha una àmplia documentació històrica referida al poble de Ripollet. Bernat Gamicans tenia un molí draper a Ripollet l'any 1397.²⁸

Un dels molins drapers de Ripollet va ser el molí d'en Torrents, del qual tenim constància en la persona del seu cap, Geroni Torrents, «*moliner de draps de llana*».²⁹ Els anys 1575 i 1576 Bartomeu Torrents, probablement l'hereu de Jeroni, havia estat «*molinerii pannores lane*» a Ripollet fins abans de l'any 1575, ja que els anys 1575 i 1576 constava com a difunt i actuaven els marmessors, que tenien cura dels drets dels fills del moliner, menors d'edat. Un altre occità, Esteve Lasach, treballava com a moliner a Ripollet en aquelles dates, probablement al molí d'en Torrents.³⁰

Pere Arnau era «*moliner de draps de llana*» a Ripollet l'any 1591, segons uns capítols matrimonials entre Montserrat Mas, de Ripollet, i Beneta Sala, de

²⁴ Josep M. MADURELL, vol. I, p. 459.

²⁵ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 177.

²⁶ Pau VILA, *op. cit.*

²⁷ Agustí PALAU-CODONYERS, *Barberà del Vallès. Història d'un antic poble*, Barberà, 1997, p. 162-163.

²⁸ ACA. *Monacals de Sant Cugat*. Volums Hisenda, any 1397, f. XX (vol. 1354).

²⁹ AHS. Fons Notarials (d'ara endavant FN). Gabriel Pons i Tristany, any 1565, *Capítols matrimonials* de 17.06.1565 (E-103/32); any 1561 (E-109/4).

³⁰ AHS. FN. Gabriel Pons i Tristany, *Llibre de notes*, anys 1574-1575, f. 131 (E-97/1); *Llibre de notes*, any 1576, f. 197 (E-98/1).

les Feixes.³¹ Per un inventari de l'any 1608 sabem que Francesc Renom, moliner de draps de llana, natural de Pere de Genes, bisbat occità d'Agen, tenia un molí a Ripollet. El seu fill i hereu, Joan Renom, continuava la tasca del pare l'any 1610.³²

Com a testimoniatge i reforçament d'aquesta especialització molinera, sabem que els molins principals de Ripollet, seguint Mogas,³³ van ser els següents: a) fariners: els d'en Buxó, d'en Viver i d'en Clos; b) paperers: els d'en Ricart, d'en Ginestar, d'en Xec i un altre d'en Buxó.

Les primeres referències a mestres paperers de Ripollet són del segle XVII. Joan Pujol constava com a paperer l'any 1606 i Pau Llobet el 1613. Tanmateix, el primer molí paperer conegut, a partir del 1682, va ser el molí d'en Ricart, el qual era treballat pels germans Josep i Agustí Ricart, ambdós pagesos i paperers de Ripollet.³⁴

Agustí Ricart era fill de Joan Ricart i de Gerònima, ambdós «de la parròquia de la Poble de Claramunt». Els fills havien estat nats també a la Poble. De l'any 1684, de resultes de les segones noces d'Agustí Ricart amb Elisabet Pila, de Fonollosa, del bisbat de Vic, els capítols matrimonials assenyalen que Agustí era «paperer habitant en la parròquia de Sant Steve de Ripollet».³⁵ La família Ricart procedia de la Poble de Claramunt, important centre paperer, als voltants del riu Anoia, on Joan i Agustí havien treballat com a paperers.

Agustí Ricart va gaudir poc temps del segon matrimoni, ja que l'any 1688 havia mort i Elisabet Ricart, la seva vídua, es va casar amb Martí Gajons, fadrí, «paperer, fill llegendim y natural de Huguet Gajons, pagès, y de Catharina, muller sua, habitants en la parròchia de St. Steve de Ripollet». El molí d'en Ricart va continuar fins a mitjan segle XVIII

en poder de la família Ricart. En restar vídua Elisabet, el molí degué passar a l'hereu Ricart, fill de la primera esposa, i ella segurament se n'anà a viure fora, ja que, abans de les seves noces amb el paperer Martí Gajons, estava vivint «en la casa d'en Banús, de la parrochia de St. Martí de Sardanyola». Els Gajons devien procedir de fora de la contrada i no devien tenir gaire fortuna ja que un germà de Martí, Jaume, feia de pastor a la parròquia de Santa Engràcia de Montcada, on vivia.³⁶

Guillem Ricart, fill i hereu d'Agustí i la primera esposa, Maria, es va casar l'any 1689 amb Maria Serra, de Cerdanyola. En els capítols, Guillem consta com a «paperer de la parroquia de St. Pere de Rexach... habitant en la parrochia de St. Steve de Ripollet» i del seu pare Agustí, difunt, diu que havia estat «paperer de la Poble de Claramunt».³⁷ L'any 1721 Miquel Ricart, i el 1791 Ramon Ricart, treballaven de paperers a la parròquia de Ripollet.³⁸

Joan Alsina recull una nota d'interès sobre la mala qualitat de les aigües del rec Monar, escrita per Ramon Ricart, que diu «300 resmas de papel medio, rojo por causa del agua roja con que se ha hecho» i afegeix ell «sembla que l'aigua de la Sèquia Monar no era pas sempre massa neta!».³⁹ Finalment, el molí d'en Ricart va ser comprat per Joan Font i Renom, al començament del segle XX i s'ha mantingut fabricant cartró fins a les acaballes dels anys seixanta.

El següent molí, per ordre cronològic, va ser el de Miquel Delmunt, doctor en Medicina, de Barcelona, documentat l'any 1672, el qual va passar per propietaris successius i, per això, va rebre els noms de molí d'en Ginestar (1739) i d'en Masacs (1861). El molí de Miquel Delmunt comptava amb una premsa, una tina de fer paper i una posta de saïals.

³¹ AHS. FN. *Anònims s. XVI*, anys 1590-92, *Capítols matrimonials* de 30.03.1591 (E-47/12).

³² AHS. FN. Joan Miquel Tristany, *Plec d'inventaris i encants*, any 1608 (E-140/2); *Testaments*, anys 1608 i 1610 (E-140/18 i 21).

³³ Manuel MOGAS I SALVADÓ, p. 108.

³⁴ Oriol VALLS, *El paper...*, p. 176.

³⁵ Arxiu Jaume Mimó. *Capítols Matrimonials Parròquia de Sant Martí de Cerdanyola, 1536-1824* (22.10.1684).

³⁶ Arxiu Jaume Mimó. *Capítols Matrimonials Parròquia de Sant Martí de Cerdanyola, 1536-1824* (11.07.1688).

³⁷ Arxiu Jaume Mimó. *Capítols Matrimonials Parròquia de Sant Martí de Cerdanyola, 1536-1824* (19.06.1689).

³⁸ ACA. *Monacals de Sant Cugat*. Volums Hisenda, any 1696-1726, f. 98 (vol. 1353); i Josep M. MADURELL, vol. II, p. 744.

³⁹ Joan ALSINA, p. 82.

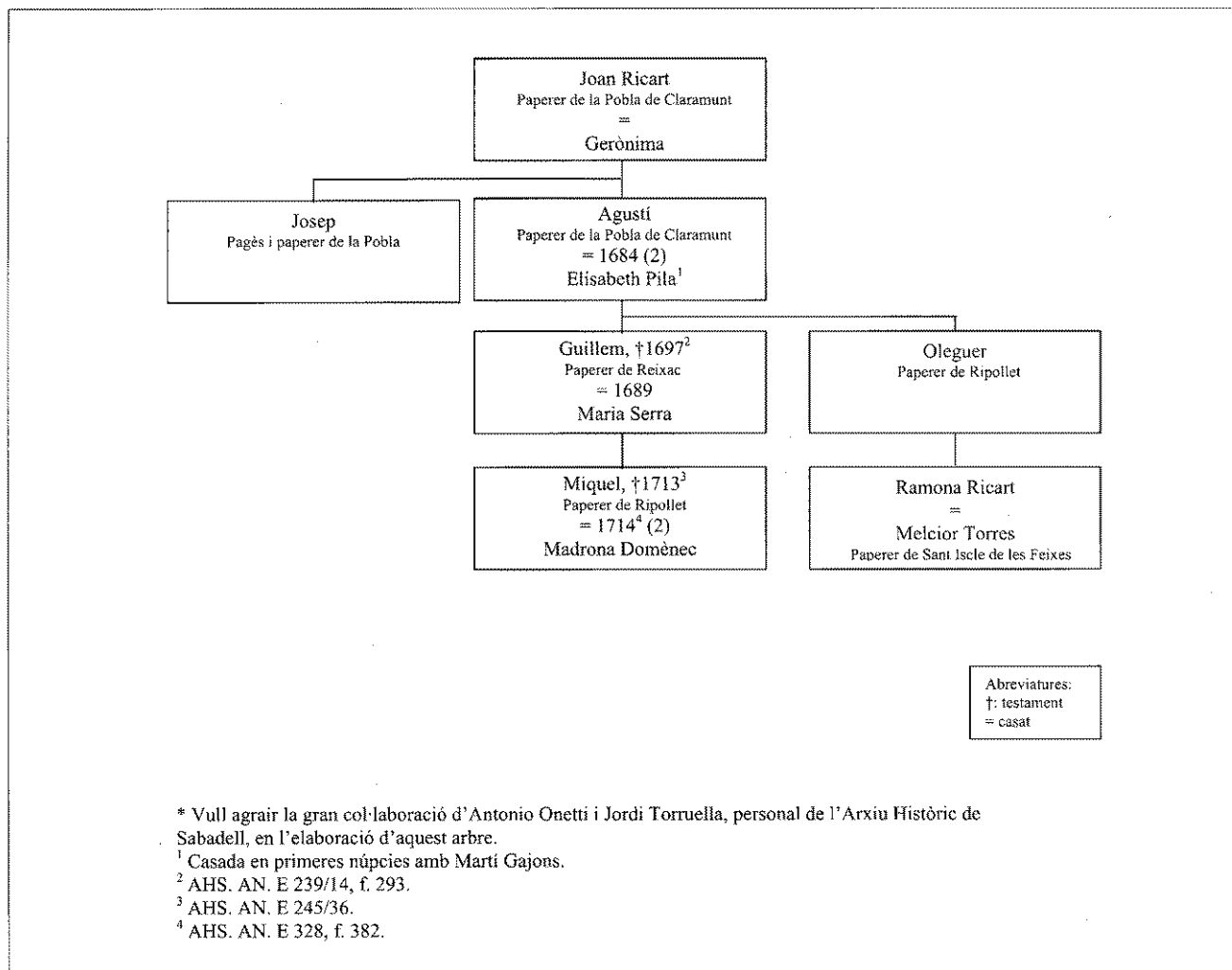

FIGURA 2. Arbre genealògic de la família Ricart.

A la mort del propietari, el molí fou llogat primer a Salvador Jovinyà (1689), després a Francesc Garau (1693), «*papireario vulgo paperer de Ripoll*» i més endavant a Joan Piferrer (1703) i a Francesc Oliveres, «*papiri fabricatori vulgo paperer*» (1711).⁴⁰

L'any 1703 Pere Faust Tagell, l'administrador dels béns de Miquel Delmunt, va vendre el molí al llibreter Joan Piferrer, a qui se li havia llogat mesos enrere. Per les afrontacions del molí, sabem que a sol ixent hi havia el rec del molí i a ponent, el riu

Ripoll. El molí fou venut novament l'any 1739, ara per Joan Piferrer a Carles Ginestar, per un preu de dues mil lliures barceloneses. L'escriptura de venda recollia que, abans del molí paperer, n'hi havia dos: «*un draper, anomenat del Prat, amb dos nocs i un altre fariner, amb una mola*».⁴¹ Carles Ginestar era un menestral de Barcelona, d'ofici guanter. Per mitjà del seu germà Ramon, fabricant de naips, va entrar en contacte amb el món del paper i el 29 d'agost de 1742 van rebre autorització per a «*construir un molino papeler en el término de Sant Esteve de Ri-*

⁴⁰ Josep M. MADURELL, p. 734-737.

⁴¹ *Ibidem*, p. 738-739.

pollet».⁴² Sembla que l'interès de Carles Ginestar era la fabricació de «*paper o cartró per a les cartes o naips que feia el seu germà Ramon*».⁴³ El molí havia de ser paperer i draper i l'havien de moure les aigües de la riera de Ripollet. Els Ginestar van llogar el molí a Oleguer Ricart, fill d'Agustí Ricart, l'any 1748, el qual va prendre com encarregat Manuel Torres i Pagès, paperer de les Feixes, com veurem més endavant. Melcior, fill de Manuel, ajudava el pare i, a més, va casar-se amb la filla d'Oleguer Ricart.⁴⁴ Sabem que l'any 1766 Oleguer Ricart continuava amb l'arrendament del molí d'en Ginestar. A la mort de Carles Ginestar, la seva vídua, Teresa Quintà, va manar fer un inventari dels béns. Del contingut de l'inventari, sabem que el molí feia paper d'estampa i paper d'estrassa.⁴⁵ Al segle XIX el molí va passar a la família Masacs, la qual el va mantenir fins l'any 1979, que va deixar de funcionar.

El mateix Joan Buxó que l'any 1712 havia comprat un molí draper, sota mateix del poble, va transformar-lo en paperer. El molí fou conegut com molí d'en Buxó, també dit molí d'en Boixó. El molí d'en Boixó era «*un molino papeler de dos muelas sito debajo del Manso Farigola*», situat al terme de la parròquia de Sant Esteve de Ripollet. Joan Boixó era un capità de Barcelona que havia comprat el molí a Eulària Duran, vídua de Miquel Puig, pagès i moliner de Ripollet, per set mil dues-centes lliures. La doble utilitat del molí resta recollida en un document del 1713 quan Boixó diu que «*toto illo molendino papererio antea vero drape-rio*», el qual comptava amb «*duabus molis*».⁴⁶

Josep Bracons i Clusells va tenir-lo llogat entre 1731 i 1746. Josep Bracons i Dordal, fill de l'anterior, va tenir-lo llogat entre l'any 1766 i 1790.⁴⁷ Una de les obligacions del llogater era «*la conservació de sayals, formas, tallans y cordas del estenador*».

Altres Bracons, paperers a Ripollet, van ser Pau Bracons (1780), Francesc Bracons i Serra (1783) i Joan Bracons i Escursell (1792). A partir de 1925 el molí va passar a mans de la família Calvet, segons compra feta per «*Raimunda Figueres, vídua Calvet*»⁴⁸ i fou conegut com molí d'en Calvet. Durant la dècada dels seixanta fou traslladat a la Llagosta i al cap de poc va tancar.

L'any 1712 hi havia un altre molí sota del mas Farigola, arran del Ripoll, que va rebre els noms successius de molí d'en Xec i d'en Barneda (1879), el qual s'ha mantingut actiu fins l'any 2000, quan ha parat la darrera màquina de cartró i ha tancat les portes.

L'any 1753 fou concedida autorització a Antoni Just, notari de Barcelona, i a Francesc Just, paraire de Barcelona, per construir un molí draper en el terme de Ripollet, emprant les aigües del Ripoll, després de sortir del molí paperer i draper de Carles Ginestar.

Gayoso recollia que Ripollet «*en 1775, según la Junta de Comercio de Barcelona, contaba con dos molinos de papeb*».⁴⁹ Madoz assenyalava que l'any 1849 comptava amb cinc fàbriques de paper. Oriol Valls recull que al segle XIX «*los molinos de Ripollet dejan de hacer papel blanco y fabrican sólo estrazas y cartones*».⁵⁰

Gayoso ofereix algunes dades dels quatre molins ripolletencs referides al segle XX. Recollim les de producció a la taula 1.⁵¹

TAULA 1. Dades dels molins ripolletencs.

	Any 1934	Any 1943
Joan Font	900 tm/any	10 tm/24h
Miquel (Aleix) Masacs	840 "	3,6 "
Maties (Josep) Barneda	350 "	3,6 "
Josep Calvet Soler	190 "	2,5 "

FONT: Elaboració pròpia.

⁴² S'ha de dir que, almenys des del 1740, Carles Ginestar estava en contacte amb el món del paper, ja que aquell any «*Francesc Font i Josep Soterias, de la Pobra de Claramunt i Capellades respectivament, van signar un contracte amb Carles Ginestar*», segons el qual aquest, d'ofici guanter de Barcelona, «*es comprometia a entregar 50 quintars de carneses de guanter*» (Josep M. MADURELL, vol. II, p. 1.116-1.117).

⁴³ Joan ALSINA, p. 80.

⁴⁴ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 176-177.

⁴⁵ Josep M. MADURELL, vol. II, p. 740.

⁴⁶ Ibidem, vol. II, p. 741.

⁴⁷ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 177.

⁴⁸ Joan ALSINA, p. 78.

⁴⁹ Gonzalo GAYOSO, *Apuntes...*, p. 71.

⁵⁰ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 177.

⁵¹ Gonzalo GAYOSO, *Historia...*, vol. I, p. 155.

MOLINS DE MONTCADA I LES FEIXES (SEGLES XVI-XVIII)

Del segle XVI tenim la primera constància de la fabricació de paper al territori de Montcada. L'any 1525 hi havia dos molins paperers dins de l'actual terme de Montcada i Reixac, si bé Madurell diu que «és de creure que la seva explotació industrial degué iniciar-se amb molta anterioritat» i es queixa de «la manca gairebé absoluta de documentació del segle XV a l'arxiu d'ambdues parròquies» montcadenques, la de Sant Pere de Reixac i la de Santa Engràcia de Montcada.⁵²

Els dos molins paperers de Montcada documentats de més antic són el dit «la Farga de Mossèn Vinyals» i també «la Farga Paperera», a Reixac,⁵³ on l'any 1525 hi havia el paperer genovès Thalamo de Fabian i el molí veí, a Montcada, del també genovès Tomàs Golo, «papererius popula Santa Engracia de Montcada».

El molí de Reixac

Des de l'inici, el molí de Reixac s'havia acreditat per l'especialitat de paper d'estampa, val a dir, un «paper blanc, apte per a imprimir missals».⁵⁴ Els primers paperers de Reixac eren mestres genovesos: Thalamo de Fabian (1525) i Baptista Melibe (1540).⁵⁵

Sembla que, després del genovès Thalamo de Fabian, el mestre paperer d'aquest molí va ser Pere Rafart, documentat l'any 1527, segons recull Madurell:⁵⁶ «Bernat Pagès i Antic Pla de Montcada i Joan Vinyals de Barcelona per una banda, i Pere Rafart de l'altra, fan un tracte que permet localitzar el molí paperer i la farga... a migjorn amb el camí d'En Rafart que va a Montcada». Els Rafart procedien del Bages, segons ha estudiat Francesc Rafat i Selga.⁵⁷

Miquel Montserrat Vinyals, fill de Joan Vinyals, va ser l'hereu quan aquest morí, l'any 1537.

FIGURA 3. Filigrana Ginestar (1776-1779). Font: Manuel MAGASA I SALVADÓ, Històries de Ripollet, Ripollet, 1983, p. 129.

Com que era menor d'edat, van ser els tutors els que fins l'any 1549 van tenir cura de la seva herència. El molí va ser llogat l'any 1538 als paperaires genovesos Tomàs de Angulo i Terrino de Fabian. L'any 1549 fou llogat per cinc anys al mercader Jaume Codina. Era definit com «tots aquells casals, fargas y molí paperer y fariner y altres exercisis». El paper que feia el molí era paper blanc i paper d'estrassa. El molí va passar de Miquel Vinyals, probablement per la mort prematura d'aquest, a la seva germana Maria Anna Vinyals, la qual l'any 1562 el llogava per cinc anys als paperaires Francesc Narganer i Leonard Labe.⁵⁸

La farga de mossèn Vinyals, o molí d'en Vinyals, va ser llogada el 31 de desembre de 1565 per Marianna Vinyals a Pasqual Garcia, paperer, amb l'obligació de posar-lo en marxa abans d'un mes. El molí es trobava força malmès ja que l'arrendat-

⁵² Josep M. MADURELL, vol. I, p. 36.

⁵³ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 173-174; Josep M. MADURELL, vol. II, p. 699.

⁵⁴ Josep M. MADURELL, vol. I, p. 343 i 370.

⁵⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 371.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 699.

⁵⁷ Francesc RAFAT I SELGA, *Masos, safrà, occitans i pesta negra*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1993; Josep M. MADURELL, vol. II, p. 699.

⁵⁸ Josep M. MADURELL, vol. II, p. 699-702.

dor exigia que s'engeguessin les nou piles, que es posessin cordes noves als miradors, que es comprés una pedra nova per polir el paper i una taula per tallar el drap. L'any 1572 el molí era definit com «*toda aquella fragua llamada papelera y muelas de harina que tiene y posee Marianna Vinyals en la parroquia de Reixac del termino de Montcada*».⁵⁹

En aquells anys, hi havia alguns paperaires occitans establerts al terme de Reixac: Joan Llorina, de la vila de Casanieura, del bisbat de Comenge (1581-1592); Domènec d'Archer, «*paparerius naturalis regni Francie*» (1584); Bernat Gorina, del bisbat de Comenge (1586).⁶⁰

L'any 1599 Marianna Ferrer i Vinyals, filla de Marianna Vinyals i vídua de Sentjust, llogava als paperaires Joan Comes i Segimon Bordes, per quatre anys, «*les cases, farga paperera i molí fariner de Reixac*».⁶¹ L'any 1617 Ponç Masferrer i Miquel Costes, paperaires de Montcada, «*atorgaven un debitori a Gabriel Cabanyes, pagès de Sant Pere de Reixac, de catorze lliures barcelonines, per dos parells de formas y una posta de sayals nova per fer paper fi y d'estrassa*». L'any 1606 el molí era de Noè Grosset, botiguer de robes i estamper de cartes, el qual l'havia rebut en herència del seu pare, Nicolau Grosset, i signava una època al paperer Feliu Ribes. L'any 1622 era Esperança Grosseta, vídua de Noè Grosset, la que signava una altra època, ara als marmessors de Cèsar Sentjust. El molí de Reixac va anar canviant de propietari en aquells anys: de Maria Anna, vídua de Sentjust, va passar al prevere Llorenç Riera (1641) i d'aquest al prevere Josep Gener, que atorgava establiment emfitèutic a Joan Grosset, botiguer de robes, l'any 1649. Entremig, sabem que Antic Rafart, descendent de Pere Rafart, paperer establert l'any 1527, feia de paperer a Montcada.⁶² El molí de Reixac estava situat al riu Besòs, «*in termino Castri de Monte Cateno, et intra parrochiam de Rexacho, intra terminos Domus de Solerio*» i es definia com «*totum illum casale molendinorum papyreorum et farinariorum,*

olim draperiorum, nunc dirutorum». Maria Anna, vídua de Joan Grosset, llogava el 1654 per cinc anys el molí a Miquel Del Munt (o Delmunts), doctor en medicina, i a Claudi Mates, paperaire barceloní.⁶³ La casa Soler correspon a la casa Moia, a mitja costa de la serra, a la vora esquerra del Besòs.

Montcada va continuar tenint molins. Guillem Ricart, de Ripollet, treballava de paperer a Reixac l'any 1689. Ripollet i Reixac eren dues parròquies veïnes que, a més, tenien en comú, pel cantó de Masrampinyo, el rec Molnar. Un altre moliner de Reixac va ser Josep Torres, el qual probablement estava emparentat amb la família Torres, originària de Sant Iscle de les Feixes, que vèrem a continuació. El batlle general de Catalunya concedia l'any 1685 un establiment a Josep Grosset, corredor de canvis de Barcelona, segons el qual tenia la facultat de prendre aigua del riu Besòs, per fer funcionar un molí fariner i un altre de paperer, a la parròquia de Reixac.

S'ha de concloure amb Oriol Valls que «*cuan-do los molinos de Capellades empiezan a moverse y a multiplicarse, incomprensiblemente los molinos de Montcada y Reixac, aparentemente bien colocados y con unas comunicaciones con Barcelona sin competencia, empiezan a caducar*». Així, doncs «*durante el siglo XVIII su vida fue un morir lento*».⁶⁴ L'intent d'establir un molí paperer a Reixac, entre el riu Besòs i la serra del Mont, va suscitar diverses incidències a instàncies de la marquesa de Moia i de Cartellà, que van impedir la construcció del molí.⁶⁵

El molí de Montcada

Tomas Golo, «*paparerius popula Santa Engracie de Montcada*», estava establert al molí l'any 1525.⁶⁶ El molí era situat al riu Besòs, prop del «*punte del molino papelero*» i per tramuntana hi havia la farga (crec que el document es refereix a la farga paperera de Reixac). Segons l'inventari fet

⁵⁹ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 174.

⁶⁰ Josep M. MADURELL, vol. I, p. 363.

⁶¹ Ibídem, vol. I, p. 345; vol. II, p. 1031.

⁶² Francesc RAFAT, p. 168.

⁶³ Josep M. MADURELL, vol. II, p. 717-718.

⁶⁴ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 176.

⁶⁵ Josep M. MADURELL, vol. I, p. 82.

⁶⁶ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 173; Josep M. MADURELL, vol. I, p. 368 i 699.

després de la mort de Golo, l'any 1541, al molí hi havia «partidas de papel blanco para escribir, papel blanco para libros registro, estrazas, moldes o formas para hacer papel, trapos de lino para hacer la pasta del papel, y otros trapos de calidad varia, para conficionar estrazas». El molí de Tomàs Golo va ser ocupat l'any 1544 pel moliner de Montcada Pere Mestre, el qual tenia també el molí paperer de la farga de Mossèn Vinyals, en el qual va viure fins que es morí, el 25 d'agost de 1545.⁶⁷

Per un inventari fet el 25 d'agost de 1544 sabem que el mestre paperer era Pere Mestre i fabricava paper d'estrassa. A l'inventari consten «duas balas de paper blanc», «duas raymas de estrassa», «cent cartillas de estrassa» i «pasta de estrassa blanca».⁶⁸ Aquest Pere Mestre, paperer, es va avançar quasi dos segles als primers paperers documentats a Barberà i Sabadell, els Roqueta i els Arderius. Per la seva importància, com a pioner val·lesà en l'elaboració del paper, convé deturar-nos en Pere Mestre. Així, doncs, reproduïrem íntegrament dos documents del segle XVI que parlen d'aquest mestre paperer establert a Montcada, prop del riu Major:

«A XXV de agost 1544 fou pres inventari de tota la roba que fou trobada en lo molí paperer de mestre Pere Mestre, la qual roba fou inventariada per lo honorable Miquel Hombert, balle de Montcada, a instància de mossen Heronim Febrer, ciutadà de Barcelona, com a procurador del pubill Vinyals y a instància de dit balle.

Primo, duas balas de paper blanc axi com se està, a rahó de IIII lliures la bala. VIII ll.

Item, duas raymas de estrassa, a rahó de III sous VI diners la rayma. VII s.

Item, cent cartillas de estrassa, XII sous. XII s.

Item, una part de pasta de estrassa blanca, XII sous. XII s.

Item, altra part de pasta de estrassa negra, XX sous. I ll.

Item, quatre mollos de fer paper entre bons y dolents, IIII lliures XVI sous. IIII ll. XVI s.

Item, sinc o sis quintars poc mes o mancho de draps blancs, a rahó de XI sous lo quintar. III ll. VI s.

Item, dos tallants de tallar draps, I sou. I s.

Item, dues parelles de llançoles de duas telas, I lliura X sous. I ll. X s.

Item, duas robas de cola, III sous VI diners. III s. VI d.

Item, l anye..., en poder del balle, que val XXVIII. s. I ll. VIII s.

Item, una posta de sayals ben usats. I ll. X s. I ll. X s.

Item, una bota y un bugader. X sous. X s.

Tota la sobredita roba fou estimada y mandada del honorable balle de Montcada pel mestre Joan Petit, paperer, el qual juxta deu y son conciencia estima la dita roba sigun en lo demunt dit inventari esta estimada, a instància del dit mossèn Ferrer, com a procurador del pubill Vinyals y de a instància de dit balle de Montcada.»

El segon document diu:

«A XXIII de setembre 1544.

Inst. a Mestre paperer, en lo lloc acostumat, com tota la roba que tenia en lo molí paperer es estimada y venuda a instància de mossen Heronim Ferrer, procurador del pubill Vinyals y a instància del honorable balle de Montcada, a la qual roba lo dit balle li dona X días dintra los quals lo pugauitar, sinó passats dits dias, serà a tot tran... venuda.»

Els paperers occitans també es van establir al molí de Montcada. Vegem-ne els següents: Guillem i Pere Casanoves (1596-1602); Joan Peres (1597), del bisbat d'Albí, que es va iniciar a Montcada com a aprenent de paperer; Pere del Mas (1603-1615), paperer de les Boïgues, del bisbat de Tous; Mateu Felips.⁶⁹

A les acaballes del segle XVI el molí de Montcada continuava en ple funcionament. El seu propietari era Felip Bertran, botiguer de robes barceloní, que el llogava el 1595 als paperaires Esteve Bozan i Guillem Casanoves. El molí constava de dos arbres, amb les seves rodes.⁷⁰

⁶⁷ Oriol VALLS, *El papel...*, p. 173; Miquel SÁNCHEZ, *Los orígenes...*, p. 344.

⁶⁸ Arxiu Parroquial de Santa Engràcia de Montcada

(d'ara endavant APSEM). *Manual 1486-1548*, f. 74 i 75.

⁶⁹ Josep M. MADURELL, vol. I, p. 363.

⁷⁰ Ibídem, vol. I, p. 622.

Martí Timo, mestre paperaire genovès, vivia al molí i l'any 1597 el llogava per quatre anys.⁷¹ Josep la Vera, del bisbat de Pàmies, i Joan Ferrer, de Rupit, bisbat de Vic, «tots paperés abitants en la parròquia de Rexac», van vendre l'any 1598 a Felip Bertran, ciutadà de Barcelona i botiguer de teles, diverses partides de paper d'estrassa.⁷²

L'any 1601 Pere del Mas, paperer «de las Boigas, del bisbat de Tous, del regne de França», estava establert a Montcada i el 23 d'octubre de 1603 va llogar a Pere Avellà, mercader barceloní, amb propietats a les Feixes (mas Sants, abans Bruguera), una casa situada junt al camí ral, sobre el molí paperer de la dita parròquia. El preu del lloguer es fixava «en 10 lliures, a satisfer per mitges anyades». El contracte era per tres anys, però fou cancel·lat el 31 de desembre de 1605. L'any 1606 Pere del Mas va valorar els aparells i les eines del molí paperer de Reixac. Sembla que en aquells anys hi havia dos molins paperers a Montcada, situats un a cada parròquia local. La darrera notícia de Pere del Mas és de l'any 1615 quan va llogar, per quatre anys, «el molí paperer de Montcada, propietat del botiguer de robes barceloní Felip Bertran».⁷³

A Sant Iscle, cantó de Montcada, hi havia també un molí de draps, segons consta en documents dels anys 1545 i 1546. El molí era de Miquel Piera, moliner («*molinario pannores*»), i va ser llogat per un temps a Pere Hortal, moliner de draps, de Santa Engràcia, a canvi de 18 lliures.⁷⁴ Molts molins paperers havien estat abans molins drapers, però que un molí draper sigui al mateix temps un molí de gra ja no era tan normal. Tanmateix, en un document datat el 4 de juny de 1546, el batlle de Montcada ha d'actuar, a instància de Joan Piera, de Sant Iscle, contra Pere Hortal, moliner de draps i «tots los blats, ordi i civada y altres esplets de dit molí».⁷⁵ Antic Espanyol, de Ripol-

let, tenia un molí draper a Montcada l'any 1576, segons consta clarament en un debitori signat aquell any: «*Anthico Spanyol, molinario pannores lane in popula Montis Cateno, habit. naturalis vero Sancti Stephani de Ripolletto*».⁷⁶ Benet Xercavins, natural de Rubí, actuava l'any 1577 com a «*molinearius pannorum lane habitatoris in parrochia Ste. Engratia de Monte Cateno*».⁷⁷ Segons informacions de Jacint López, de Montcada, al terme hi havia dos molins bataners, que prenién les aigües d'una mina propera al Besòs.

MOLINS DE SANT ISCLE (CERDANYOLA)

A les Feixes, terme de Cerdanyola, hi va haver també un petit molí paperer. Fou el molí d'en Torres, el qual surt documentat entre els anys 1724 i 1731.⁷⁸ El molí d'en Torres, de Cerdanyola, era situat a la casa de la Beguda, al peu de la serra de Collserola i al costat del riu Major, i prenia l'aigua d'una font propera. La casa de la Beguda es manté dempeus avui dia i es troba al costat de la carretera Barcelona-Terrassa N-150, prop de la partió entre Montcada i Cerdanyola. Del molí d'en Torres als altres molins propers de Ripollet i Montcada no hi havia gaire distància, un quilòmetre, poc més o menys. El molí era propietat de Manuel Torres i Pagès, el qual, després d'uns quants anys de treballar al seu molí cerdanyolenc, va passar de molt jove (any 1748) al molí d'Oleguer Ricart, a Ripollet.

Fent honor a la mobilitat geogràfica de les poblacions de l'Antic Règim, els pares i els sogres de Manuel Torres procedien de llocs diferents. Els pares eren de Sant Feliu de Codines i Gallifa, però vivien a les Feixes, mentre que els de la seva esposa, Maria, eren de Sant Vicenç de Jonqueres, però vivien a Cerdanyola. Famílies itinerants, com era habitual en aquells temps. Jaume Torres, pare de Manuel, surt al cadastre de 1731 en lloc principal,

⁷¹ Ibídem, vol. I, p. 374.

⁷² Ibídem, vol. II, p. 1050.

⁷³ Ibídem, vol. I, p. 365.

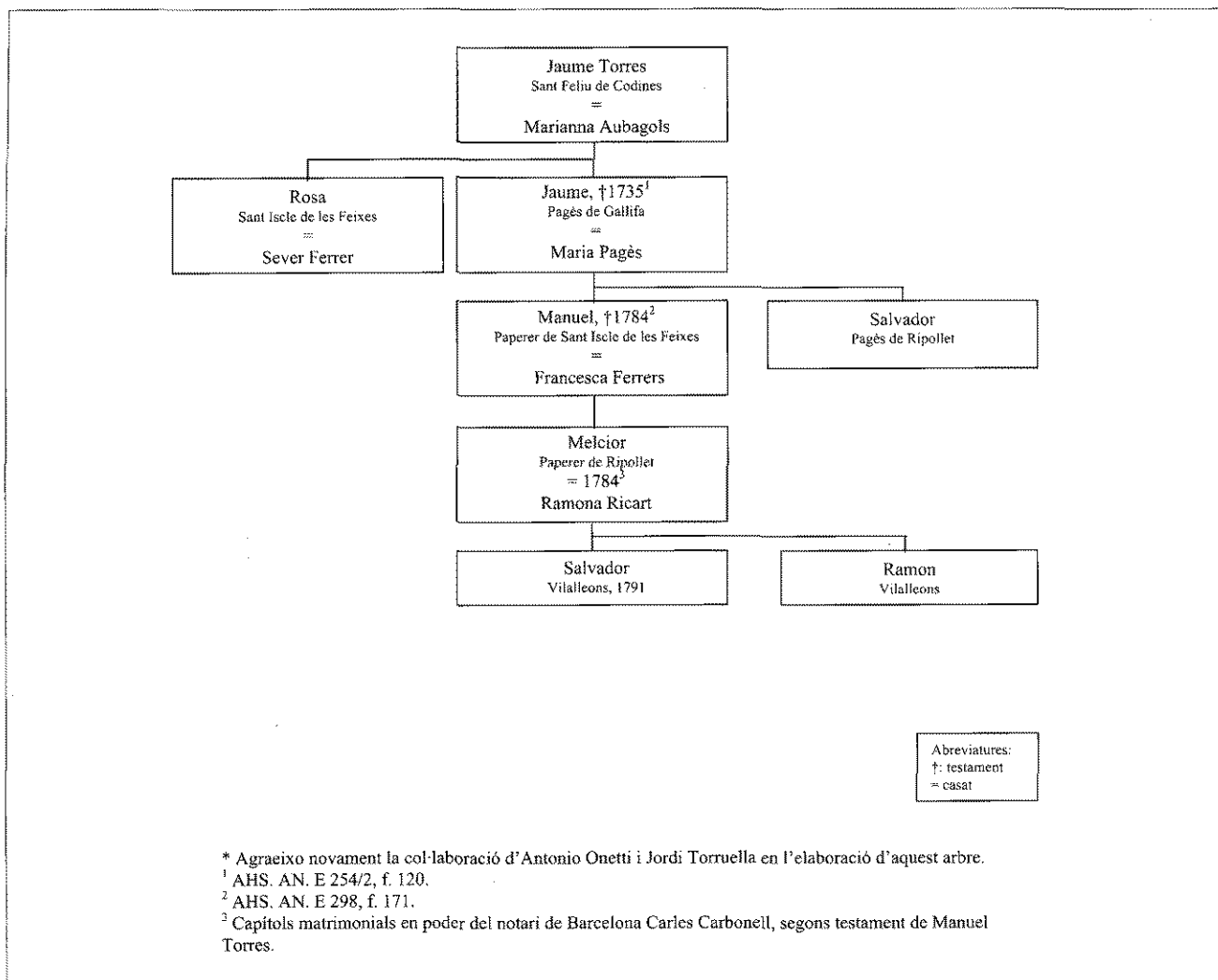
⁷⁴ APSEM. *Manual 1486-1548*, f. 87, 91 i 146.

⁷⁵ APSEM. *Manual 1486-1548*, f. 146.

⁷⁶ AHS. FN. Gabriel Pons i Tristany, any 1576, f. 429v (E-85/1).

⁷⁷ AHS. FN. Gabriel Pons i Tristany, any 1577, f. 208v (E-86/1); anys 1576-1577, f. 189 (E-98/2).

⁷⁸ Arxiu Jaume Mimó. *Capítols Matrimonials Parròquia de Sant Martí de Cerdanyola, 1536-1824* (15.09.1724 i 6.12.1728).

FIGURA 4. *Arbre genealògic de la família Torres.*

després de l'amo de la Beguda, cosa que fa pensar que era el masover de la finca.

També el seu fill Melcior es va traslladar a Ripolllet i es va casar amb la filla d'Oleguer Ricart, el qual tenia llogat el molí del Ginestar. Com dèiem abans, el pare de Manuel Torres, Jaume Torres, treballava de pagès a les Feixes l'any 1731.⁷⁹ Podem veure la genealogia de la família paperera dels Torres a la taula 2.

Manuel Torres —o un altre fill del mateix nom— continuava fent paper, ara a Sabadell, l'any 1766, segons un document d'aquell any, quan arrendava a Rosa i Teresa Arderius el molí dels Arderius, situat a la conca sabadellenca del Ripoll.⁸⁰

En definitiva, aquell petit molí paperer de Sant Iscle, que aprofitava l'aigua d'una font propera a la masia i del qual no ha arribat cap resta material als nostres dies, pertanyia al primer Torres,

⁷⁹ ACA. *Notarials de Sant Cugat*. Pau Ferrer, anys 1727-32, f. 228v (vol. 156).

⁸⁰ Andreu CASTELLS, p. 323.

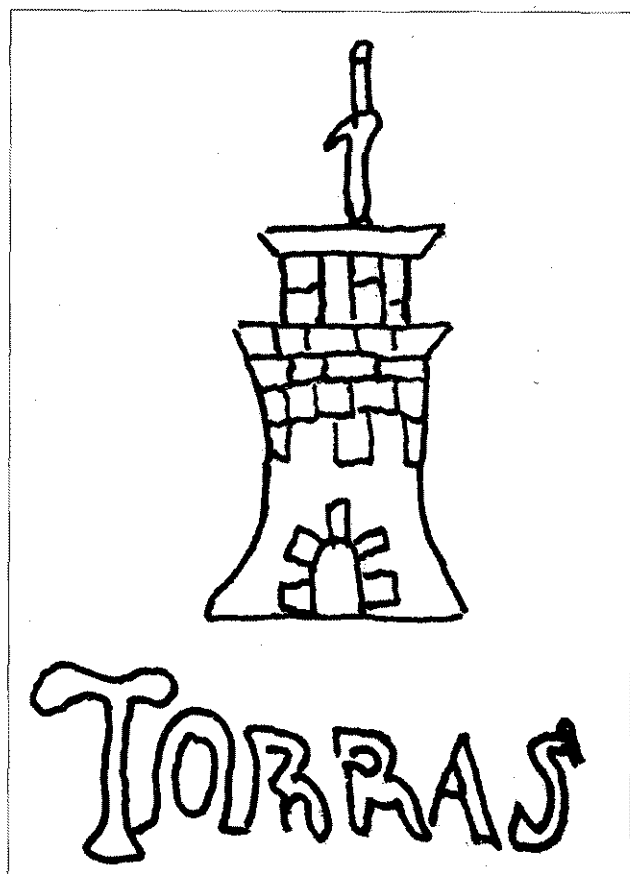

FIGURA 5. Filigrana Torres (1793-1831). Font: Manuel MAGASA I SALVADO, Històries de Ripollet, Ripollet, 1983, p. 128.

fundador de la nissaga dels paperers Torres que, a les terres catalanes, s'ha mantingut vigent fins els nostres dies. Oriol Valls qualifica la «*familia Torres, de rancio abolengo papelerero*», la qual «*partiendo desde el molino solariego de Sant Iscle de les Feixes, cerca de Barcelona, pasaron por Ripollet, luego se fueron a Vilalleons, cerca de Vic, donde el día 5 de marzo del año 1791, nació Salvador Torres, hijo de Melcior Torres papelerero de Vilalleons y de Raimunda Ricart, su esposa*».⁸¹

Després que els Torres el deixessin, el molí de Sant Iscle encara va continuar treballant, ja que l'any 1760 hi havia al capdavant Bonaventura Terrats, paperer.⁸² No sabem quant de temps es va

estar al molí, ja que l'any 1761 surt aquest paperer en una llista de paperers de Montcada. Abans, l'any 1752, havia estat de paperer a Ripollet.

CLOENDA

Els primers molins hidràulics documentats al Vallès són els fariners, del segle X. Destaquen a la contrada estudiada els tres molins bastits al riu Major (Berenguer de Saltells, any 1153; Cabanyes, any 1245, i Passadores, any 1294), el de Barberà (d'en Planes, 1558) i el de Reixac (Domènec Puig, 1571). Hi ha casos en què el molí fariner s'ha convertit en draper o paperer, com el de Reixac, que l'any 1599 era al mateix temps farga paperera i molí fariner.

Entre els molins drapers (1545-1712), hi havia els de Montcada (Miquel Piera, 1541; Pere Hortal, 1541; Antic Espanyol, 1576, i Benet Xercavins, 1577) i els de Ripollet (Torrens, 1575; Pere Arnau, 1591, i i Joan Boixó, 1712). No n'hi ha cap a Cerdanyola. Alguns d'aquests molins drapers es van transformar en paperers, com el Boixó, de Ripollet (1713). Tots es trobaven a la part baixa dels rius Besòs i Ripoll.

L'elaboració del paper va arrencar al Vallès, generalment, de mans de paperers de fora, com els genovesos al terme de Montcada (1525), els de l'Anoia –Capellades i la Pobla de Claramunt– a Sabadell i Ripollet (1664) i algun gironí de la Garrotxa, com els Juvinyà (1660), a Barberà. Els primers mestres paperers al Vallès, per ordre cronològic, van ser Thalamo de Fabian (1525) i Tomas Golo (1525), genovesos; Pere Rafart (1527), Pere Mestres (1544), Joan Petit (1544), Gabriel Alteió (1551), Rafael Joan (1552), Joan Ferrer (1598), Joan Comes (1599) i Segimon Bordes (1599), catalans; Josep la Vera (1598) i Pere del Mas (1601), occitans.

Del segle XVII, hem d'esmentar Joan Pujol (1606) i Pau Llobet (1613), de Ripollet; Ponç Masferrer (1617), Miquel Costes (1617) i Feliu Ribes

⁸¹ Oriol, *El papel...*, p. 160; i Miquel SÁNCHEZ, *Los orígenes...*, p. 343-346.

⁸² Josep M. MADURELL, vol. I, p. 58.

(1618), de Montcada; Antic Rafart (1649), del Bages; Miquel Delmunt (1654), de Barcelona; Andreu Sibelli (1660), de Marsella; Salvador Juvinyà (1660), de Sant Joan les Fonts; Ramon Roqueta (1677), de Barberà; Agustí Ricart i Josep Ricart (1682), de la Pobla de Claramunt; Guillem Ricart (1689), de Ripollet, i Jaume Arderius (1700), de Sabadell. Del segle XVIII, cal destacar Manuel Torres (1724) i Bonaventura Terrats (1760), de Sant Iscle de les Feixes; Joan Boixó (1712), Carles Ginestar (1739) i Oleguer Ricart (1748), de Ripollet, i Josep Arderius (1737), de Sabadell.

Cal destacar també el fet que els primers paperers vallesans tenien doble ofici. Molts són d'origen pagès i fan feines simultàniament al camp i al molí de paper: Gabriel Cabanyes (1617), Josep i Agustí Ricart (1682), Miquel Puig (1713), Manuel Torres (1729) i Josep Arderius (1737). També trobem altres oficis aplegats en una sola persona, com fuster i moliner (Jaume Arderius, 1700) i guanter i paperer (Carles Ginestar, 1742). L'ofici primer és,

en tots els casos, el de pagès o menestral, seguit del de paperer/moliner. És a dir, gent del camp o d'oficis menestrals que canvien al nou ofici de fabricant de paper o que els mantenen, simultàniament, tots dos, el tradicional i el de moliner.

Hi havia molins paperers d'una o diverses moles (el Boixó, de Ripollet, era de dues moles, any 1712). Entre els diversos documents consultats, hem vist que els molins empraven com a matèria primera draps de fil, pasta d'estrassa blanca i pasta d'estrassa negra. També hi havia tallants de tallar draps, bugaders, formes o motlles (alabrents), cola i carnasses per encolar el paper i cordes de l'estenedor. Els molins vallesans fabricaven bàsicament dues classes de paper: paper blanc i paper d'estrassa. Algun també fabricava paper fi. Per a l'extracció de l'aigua a la fulla humida del paper, s'empraven els saials; en alguns molins, hi havia la «*posta de sayals ben usats*» o la «*posta de sayals nova*». Finalment, el paper s'embalava en rai-
mes, cartilles i bales.